

(Publisistik qeydlər)

O, ömrü boyu sadə, səmimi və vicdanlı olmağa çalışmışdı. Özündən asılı deyildi. Eşitmədi ki, sadəlik, səmimiyət, uşaqla uşaq, böyükəl böyük olmaq ləyaqətin ifadəsidir, ölçüsüdür. Bu əlamət əsl insan olmanın yolu, insanlığa açılan qapılarının açarıdır. Bir iş görmək istərkən, biri ilə tanış olarkən mehriban, gülərəz, qəlbə açıq olmaq lazımdır.

...Orta məktəbi bitirmələrinin 40 illiyini keçirildilər. Təşəbüskarlardan biri də İboş idi. Türkiyənin Toqat şəhərinə getməyi məhz bu günlərə düşmüdü. Bir ayın içində iki eyni tədbirdə iştirak etmişdi. Bunlardan biri Ermenistanın Qafan şəhərinin Şəhərcik kəndində iki il bir yerdə oxuduğu şagird dostları ilə, biri isə Cəbrayılın Soltanlı kəndində oxuduğu məzunlarla.

...Zarafat deyil, 40 ildir ki, bir-birini görmürdülər, görüşəndə güclə bir-birini tanıdlar, çox dəyişmişdilər, qocalmışdilər, tülüklə zəmanə onların bu 40 ildə belələrini bükmüşdə, qamətlərini oymışdı.

Həm Şəhərcik kəndi, həm de Soltanlı yetirmələri ilə tanınırdılar, İboşu o vaxt 5-ci sinifdə oxuyanda riyaziyyat fənnindən kəsib sinifdə saxlamışdılər. Müəllim İboşun dədəsinə demişdi ki, gəl, həyətimdə 20 metrlik su quyusu qaz, İboşun dədəsi isə getməmişdi. Ona görə də onu sinifdə saxlamışdılər. Bu xəbəri eşidən qohumu, mamaşı (bibisi) oğlu Cəmil İboşu Qafanın Şəhərcik kəndində gətirmiş, məktəbin direktoru Sona müəllimə (Allah ona rəhmət eləsin; Azərbaycan Milli Məclisinin sədri Oqtay Əsədovun bibisi) İboşu komissiya qarşısında imtahan edəndən sonra eyni sinifdə qəbul etmişdilər. Beləliklə, İboş sinifdə qalmamışdı...

İboş eşitmışdı ki, Şəhərcik orta məktəbində onun da şəklini bir məzun kimi «Şərəf lövhəsi»nə vurublar, yazılın kitablarda ondan da bəhs edibər.

Hər iki tədbirdə onun çıxışını nədənsə çox diqqətlə dinləmişdilər. Yəqin ki, alım olduğu üçün, elmlər doktoru, professor olduğu üçün. 40 ildə kim bilirdi İboş müəllim bu elmi adları hansı zəhmət hesabına və necə alıb? Şəhərcikdə oxuduğu şagird yoldaşları buna adı bir hal kimi baxıdıl, amma Soltanlı məktəbinin şagird yoldaşlarından biri içki içəndən sonra etiraz elədi, İboş sən, o vaxt yaxşı oxumurdun, bəs necə oldu alım oldun. İboş o adamın dediyinə əhəmiyyət vermədi, hələ bu söz ona ləzzət verdi. Məhəmməd adlı biri, alım mən olmalıydim, İboş niyə olub, hiss olunurdu ki, məclisdə içkinin təsirindən bu adam sayaqlıyır. «Əqidə» qəzetiñin baş redaktoru (İboş onunla birgə tədbirə getmişdi) Əli müəllim Mehəmmədi yerində oturdu: inkişaf, dəyişmə labüddür, İboş müəllim də çalışıb, oxuyub, elm yolun tutub, hər şey göz qabağındadır... İboşun sinif yoldaşı Fətullayev İboşun 9-cu sinifdə oxuyanda maraqlı bir hekayə yazdığını tədbir iştirakçılarına çıxışında dedi. Hekayənin adı belə idi: «Nə yaraşır arığa, gedib girə qoruga» İboş dedi ki, həmin hekayənin əlyazmasının oldluğu kimi saxlayıram, hələ də çapa verməmişəm...

Bu tədbirləri başa vurandan sonra İboş Toqata getməli idi. Haradan ağlına gəlmışdı, haradan oxumuşdu ki, səfərlər insani yaşıdır. Daha bu haqda düşünmək belə istəmirdi. Bunu ömrünün, təleyinin bir hissəsi hesab etmişdi. Gəzmək, görmədiyi, haqqında eşitmədiyi yerlərlə, ölkələrlə tanış olmaq... Həyatda uğur qazanmaq, başqa ölkələrə getməyin çətinlikləri gəldi gözü önüne.

Yuxarıdan bir quş dəstəsi keçdi. Quşlar günüşi seyr edən buludun arxasında yox oldular. Adamin üzündə acı bir gülümsemə göründü. «Eh, dedi, günümüzü, ömrümüzü, təleyimizi yaşayıraq».

Uzaqdan bir işiq səsi hiss edilməyə başladı. «Bu nədir?» deyə ürpəndi. İçində qarmaqarışlıq duyular oyandı. Uzaqlaşaraq yaxınlaşan bu səs üreyini sanki qırmançılıyırı.

...Ankaradan Toqata gedən yol İpək Yolu coğrafiyasına aiddir. Bu yol sağa-sola çox şəhərləri birləşdirir. Otobus (avtobus) İboşu lap uzaqlara aparırı.

Toqata gedən yoluñ hər iki tərəfi gözəl, yamaşıl tarlalardan ibarətdir. Yolun kənarı boyu salınmış meyvə ağaclarının başında bülbüllər cəh-cəh vurur, bu budaqdan o budaga qonurdular. Gedib-gələnlərin diqqətini özünə cəlb edirilər.

Otobusdan dağ köyləri açıq-aydın görünürdü. İboş yolboyu qovaq və çəvizi ağacları arasında beş yüz evlik bir köyü otobusdan seyr etdi. Bir o qədər əhalisi olan doğma kəndi gəldi gözlərinin öününe. Bu Türk köyləri İboşgilin indi erməni əsərəti altında qalan kəndlərindeki evlərə bənzəmirdi...

İboş Gərayzadə səfərə getməyi elə usaqlıqdan çox sevərdi. Uşaqıkən atasını, ailə qurandan sonra isə arvadı və usaqları onun bu vərdişini tərgitmək istəsələr də, bacara bilməmişdilər. Xüsusi də, İboşun arvadı və oğlu onun səfərlərə getməyinə hər an mane olurdular. Buna baxmayaraq, İboş da inadkar idi. - Sayıb, adam bilib çağırıblar, dəvət eləyiblər, niyə ki getməyim? Ələcəz qalan ailə üzvləri bezib daha heç nə demirdilər. - Əshi, özün bilərsən, getsən də, getməsən də... İboş söz kəsənlik arvadına deyirdi ki, gedirsən səni də aparım, getmirsən özün bilərsən.

İboş elm adamı idi. Yazı-pozu adamı idi. Elmi-tədqiqat institutlarından birində çalışırdı. Adam türk, türk dillərini çox sevirdi. Onu da bilirdi ki, türk dili tarixi 4500 il əvvələ qədər dünyada ən

İsmayıll KAZIMOV

TOQAT SƏFƏRİ

əski və ən çox danışılan dillərdəndir. Türkler m.ö. III əsrən XIII əsrə qədər eyni coğrafiyada-Ön Asiyada yaşamışlar, eyni mədəniyyəti paylaşmışlar və ortaq dildə ünsiyyət qurmuşlar. Orxon Yazılıları, Altun Yaruk, Divan-Luğat-it-Türk, Kutadgu Bilig, Hun dastanı və s. kimi əsərlər türk dilində yazılmışdır.

Hələ X əsrə Orta Asiyanın Ceyhun boylarında yaşayan oğuzlar batıya doğru köç etməyə başlamışlar. XI və XIII əsrlərdə çeşidli köç dalğaları genişlənmiş və Xəzər dənizinin güneyindən keçərək Anadoluya gəlmişlər. Oğuzlar Anadolunu bir ölkə halına getirmişlər və burada türk dilinin günbatı qolunu formalasdırılmışlar.

XIII-XIV əsrlərdə Anadolu səlcuqlarında elm dil ərəbcə, ədəbiyyat dili farsca olmuş, türkçə danışış-yazmaq eyib sayılmışdır. Amma bu dənəmlərdə Karanamoğlu Mehmet Bey, Kürhehli Aşık Paşa, Yunis Emre, Alişir Nevai kimi məşhur şəxsiyyətlər, şair və yazarlar yüzlərə əsərlər meydana gətirərək türkçəyə sahib çıxmışlar... Türkçənin söhrətini ucaltmışlar.

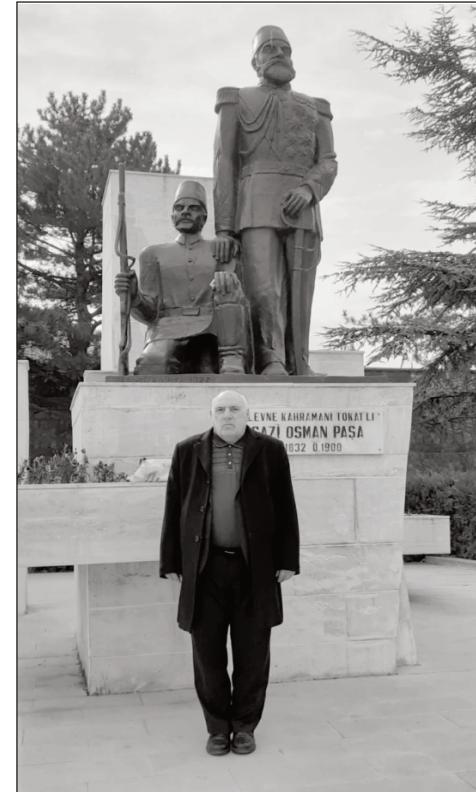
Cox şükür, nə qədər müzakirələrdən, diskurslardan sonra artıq ortaç türk yazı dili, ünsiyyət dili gerçəkləşmişdir. Ortaç türkçənin iki başlıca özəlliyyi ortaya çıxmışdır: Birincisi, dünyadakı bütün türklər üçün ana dili olaraq istifadə ediləcək ortaç türk dili; ikincisi, türklər və türk əsilli olmayanlar üçün bir danişq - bildirişim arası olaraq istifadə olunan ortaç türk dili. Əslən qazax olan qızın otobusda ortaç türkçədə səlis danişığı İboşu heyran etdi.

İboş Toqata səfor edirdi. Qoç Koroğlunuñ da səfərlərindən biri Toqat olmuşdur. Bu boy Şərqi Anadoluda formalasılmış, geniş yayılmış, aşıqların repertuarını əsasını təşkil etmişdir.

Şübəsiz ki, İboş Koroğlu ola biləməzdi. Koroğlunun Toqat səfəri - ya

İboşun Toqat səfəri. Oxucu elə bilər ki, İboşu Koroğluya bənzədirik, əsla belə deyil.

Tokat deyəndə İboşun yadına «Koroğlunun Tokat səfəri» qolu düşdü. Uşaq olanda «Koroğlu» dastanını dəfələrlə oxuyanda bu qolla da tanış olmuşdu. Amma çox zaman keçdiyindən oradakı təsvir olunan hadisələrin çoxu yadından çıxmışdı. Dastanı kitablarının içində axtardı ki, qolla yenidən tanış olsun, o yerlərlə, kitabı tapa bilmədi, kitab harasa düşmüdü. Dilxor oldu.

Sözünə davam etdi: Uğrunda can verənlər cənnətə qovuşublar. Daşlar, daşlar – bu mübarek yerlər qanla sulanmışdır. Çanakkale, Kütahya, Ayfon, Bursa, Sakarya, Akdeniz, İzmir... Türkəyün şəlaləsi bu yerlərdə çəgləmişdi, -efendim. Cumhuriyet işiq oldu. Türkiye Cumhuriyeti Türkəyün son bəstəsi oldu. Türk gəncliyi hayqirdı. Qürurla. Dədilər: Yaşasın Cumhuriyet... Var olsun Türkiye...

Toqatı Sivasdan 100 km. yol ayırır. İboş Sivasda da bir neçə ay bundan öncə konfrasda olmuş, böyük Azərbaycan şairi Qazi Bürhanəddin məzarı öündə şəkil də çəkdirmişdir. Sivas (Savaş) adı, İboşa həmişə Kurtuluş Savaşı xatırladır. 1919-cu ilə qədər Sivas Anadolu yaylasının gün görmüş şəhərlərindən sahəcə biri idi. İndi Sivas sənət və mədəniyyət dəyərləri çox olan şəhərdir...

İboş yol boyunca köyləri, kasabaları, iri şəhərləri gördü. Otobus Sunqur avtovoyağzalında durdu. Sungurlu Toqat yolunun üstə yerləşirdi. Bu şəhərdə əsəsən sunqur türkləri yaşayırdılar. İboş Sunqur türkləri barədə eșitmişdi, hətta İrana, Səraba dostu Hüseyin müəllimlə qonaq gedəndə Hüseyin müəllim İboşu sunqurluların yaşadığı Girdiman şəhərinə də aparmışdı. Hələ 50-ci illərdə rus dilçisi V.S.Sokolova yazırdı ki, sunqurların danışlığı dil qarşıqdır. Burada digər İran dillərinin (fars, türk, xorasan, kürd və s.) güclü təsiri olmuşdur. Bu təsir imkanları genişliyi ilə öyrənilməlidir» (Sokolova V.S. Öcerki po fonetike iranskix əzikov, ç. 1, M., L., 1953, s.78).

Otobus Sungurlu şəhərinin otoqarında (avtobus stansiyası) dayandı. Yarım saat sərnişinlərə vaxt verildi. İboş cəld erzaq mağazasının kitab satılan guşəndəki satıcıdan, «Sizdə Sungurlular barədə hər hansı bir kitab varmı?»-sorusu, -Efəndim, elə bir kitab yoxdur, dedilər. İboş elə gəldi ki, yarıma saat ərzində burda sunqurlular barədə xeyli material toplaya biləcək.

Tarixi xarakterli etnik yerləşim əraziləri və nüfuz sayımları ilə seçilən türklərən biri də sunqurlardır. Sunqur türkəsi 40 min sunqurlunun ana dilidir. Sünqur türkləri İrəmən Girmanşah vilayətinin Sunqur bölgəsində yaşayış Azərbaycan türkləridir. Ana yurdan ayri düşmüş bir bölüyüdür. Sunqurların yaşadığı ərazi əsəsan dəniz səviyyəsindən 1700 km. yüksəklikdə yerləşir. Bu ərazi qədim Azərbaycan əyaləti olsa da, hazırda İranın Gürüstən əyalətinə verilib. Şəhər əhalisinin əksəriyyəti sunqur dilində danışır.

İboş onların folklorunu tez bir müdəttədə Hüseyin müəllimin köməyiyle toplamışdı. Və 25 səhifəlik, «Sunqur türkəri: Folklor və dil» adlı bir məqalə ilə de professor Rüfət Rüstəmovun «Türkoloji araşdırma» adlı jurnalında da çıxış etmişdir. İboş gözəyləirdi ki, məqalə rezonas doğuracaq, amma bir dilçi-alim də məqalə ilə maraqlanmamışdı. İboş özüne təskinik verərək, «Əsi, cəhənnəmə maraqlansınlar, gələcəkdə cavanlar oxuyar. İboş istəyirdi ki, alımlar onun yazısını oxuyub pis-yaxşı fikirlərini deşinlər... İboş istəyirdi ki, onu tənqid etsinlər, inciməzdilər.

...Otobusda gedən hər kəs pəncərədən baxarkən, maraqlı mənzərələrə rast gəlir. İlk bahar çəngi bulanıq balaca çay bu otobusla yarısa girmiş kimi kol və ağacları bir-bir arxada qoyur, burula-burula irəli keçir. Tarlaların kənarında kübərə yiğinləri qalaqlanmış, şumlanmış topraqlara səpilmişdi. Yolboyu «un» sözünə yazıldığı reklamardan İboş hiss etdi ki, həmin köylərin adamları toprağı nə qədər bağlı insanlardır. İnsanlar hələ yazın ilk günləri olduğundan tarlanın içində eşənlərilər. Güney yelləri əsib baharın ucu görünənə qədər olan hissəsinə çatırı. Bahar bu yerlərə çoxalan quş səslərilə gəlirdi. Təpələrin yamacları öncə göz-göz olurdu. Sonra bu gözərə böyük. Masmavi bir mənzərə yaranır. Təpələri gümüş bir duman sarımıdı.

(Davamı 5-ci səhifədə)

- Bu topraqların can suyu qanla yoğrulub, efəndim, bir müdrik ağsaqqal dil-

(Əvvəli 3-cü səhifədə)

Qarın əriməsile yamacların görünən yerlərində kiçik çalağanlar doğardı, dolaşındı... Martin sonlarına doğru yağışlar başlardı. Elə bir yağış yağardı ki, insan üreyinin içində duyarlı yağıştı. Uzaq bir mahni kimi. Torpağın dilini bu yörənin insanları erkən bilirdilər.

İboş otobusdan yenice yaşillaşan taxıl zəmələrinə baxdı. İki öküzə qoşulmuş kiçik araba torpaq yoldan aşağıya doğru yavaş-yavaş irəliliyirdi. Deyəsən, taxıl səpildi. Taxıl yüksək arabaların çığ yalamış torpaq üzərində buraxdıqı dərin izlər, öncəki və daha öncəki günlerin izlərinə qarışırırdı. Taxta təkərlərin çiğiltisine yaşı, zəif at və öküzlərin ayaq səsləri ilə erkeni quşların ötüşləri və bir mart böcəyinin kəsik-kəsik çırlıltısı ayndıca eşidildi. Uzaqlarda, zamanında yetişməyə çalışıyan traktorlar da görünürdü.

Gün ağarmışdı. Günəş özünü göstərməsə də, sarı donuq işıqları dağların araxasından sizlib ətəfa yayılırdı.

İboş dönyanın bir ucundan o biri ucuna gəlib çıxmışdı. Nə qədər uzaqmış bu yerlər bir-birindən, 2 gün yol gəlmək. Bu yolların kənarında tarixdən qalma əski abidələr boyanırdı. İboş bir an başını yoldan çevirib yanında oturan ixtiyara baxdı... ixtiyar danışırı: «İnsanoğlu sevdiyi zaman doğular. Ürəyində sevgi yoxsa insan yaşamır»

İboş təbiəti, varlığı, gözəl insanları sevirdi, indi bu yerlərə baxa-baxa doğma Qarabağı xatırlayırdı. Yol kənarındaki kəndlər isə gündüz və geconin aydınlığında uzanıb gedirdi, bütün gözəlliyyi ilə...

Yolculuk sözünü türkler bizdən fərqli mənada işlədirler. Otobus tikanlı təllələri, daşlı yolları, uçurum qayaları keçib Toqata çatdı. Toqati əhatəyə alan dağlar ulu bir direyi xatırladırdı. Göydəki uleduzlar sanki sonsuzluğa açılan bir pəncərəni yada salırdı.

İboş otobusdan düşəndə dəvət aldığı hoteli - «Dedeman»ı gördü. Qaranlıq düşdüyündən çoxmərtəbəli hotelin «Dedeman» yazılımış hissəsi aydın görünürdü. İboş sevindi. Yaxşı oldu, daha taksıya minmərəm, elə ayaqla yolu keçib yuxarı qalxaram.- fikirləşdi.

Günəş sanki insanlardan küsmüş kimi, artıq üfüqlərde batırıldı, qaranlıq döndürdü.

«Dedeman» bizim dildə, yəni, «Dədə, müdrik insan» deməkdir. Bu türklər obyektlərə qəribə adlar qoyurlar, amma bizdən fərqli dədə-baba adını qoyurlar. Biz isə... ingilisin, fransızın adına üstünlük veririk. Öz dədə-baba adlarını sanki bəyənmirik.

İboşa 3-cü mərtəbədə 306-ci odanı verdilər. Oda çox gözəl idi. İboşun görünə odanı müştəri üçün xüsusi hazırlayan qızın- Sevda Hakanın adı sataşdı. Bizdə belə şey yoxdur, Oda da demək olar ki, hər cür şərait qurulmuşdu.

İboş Toqata iki gün tez gəlmışdı. Martin 13-ə uçağa bilet olmadığı üçün. Konqre 13-15 mart arası başlamalı idi. İboş tez-tez hotelin administratorlarından soruşurdu ki, başqa ölkələrdən gələnlər var mı! -Efendim, həleki heç kəs gəlməyib. İboş qorxurdu ki, koronovirusa görə konqreyə heç kəs gəlməye.

İboş həm tarix kitablarından, həm də bəzi bədii ədəbiyyatdan Toqat haqqında eşimmişdi. Oxuduğu bu idı ki, 1472-ci ilin yayında Həsən padşahın ordusu uğur qazanaraq Toqatı, Qeyşəriyyəni, Ağsərayı və Ağşəhri ələ keçirib Qaraman bəyliyinin ərazilərinə daxil olmuşdu. Toqat şəhəri Həsən padşahın əmri ilə darmadağın edildi. Həsən padşah nərəli səsi ilə dedi: _ Biz Toqatı ona görə yerləyeksən edirik ki, Azərbaycandan gətirilən ipəye iki yerdə: Toqatda və Bursada Osmanlılar tərəfindən külli miqdarda gəmrük haqqı alınır (Bax: mənbə; Tahip Kazimov Həsən Padşah Bayandur (tarixi roman, epopeya). III kitab, Bakı, «Elm və təhsil», 2017: s.218)

Mart ayı idı, Toqatda günəş vəfəsiz, etibarsız insanlar kimi gah qızarır, gah da bozarırdı.

Toqat şəhəri. Şəhərin gur işığa qərq olmuş sokakları (küçələri), ətraf hündür dağlar, təmiz hava, yaxşı insanlar İboşun heyran qoydu. O fikirləşdi ki, bu şəhər Türkiyənin başqa şəhərlərindən nəyinə görə fərqlənir? Şəhərin reklamlarına göz gəzdirdi. Reklamlarda yazılmışdı: Toqat möcüzələr şəhəridir. Toqat - arxeologiya dünyasıdır. Toqatın harikaları mağarası Ballica.

Toqatlıların heç bir xalqa bənzəməyən deyimləri var: gün biter, lezzet bitmez. Eko Toqatda macəralar müsafirləri gözləyir. «Ballica mağaraları», «möhəşəm ləzzətlər» və s.

Toqat 6 min illik kültür şəhəridir. Romaya yollar Tokatdan keçir. «Toqatın ruhuna yolculuk edin», «Toqat bilərziyi dünyada məşhurdur». «Toqata gəlin və kültürel zənginliyə qucaq açın». Toqat turizm şəhəridir. Mağaralar şəhəridir. «Toqat kebabı dünyada məşhurdur. Toqat tarixə buluşan coğrafiyadır. Keçmişdən sözülen ənənələr şəhəridir Toqat. Toqat tunellər şəhəridir. Toqatda en görkəmli tavan süslemesi vardır.

Yeşilçay (Yaşılçay) Toqatı iki yerdə ayırrı. Mövlana bir zamanlar demişdir ki, «Toqata mütəqə getmek gerek...»

... Bir savaşdan sonra Toqat... Sezar yazdığı məktubda belə bir cümlə işləmişdir: Veni, Vidi, Vici yani geldim, gördüm, yendim dediyi yerdir.

Toqatın düyün-toylarında ellik adı verilən halaya baxmaqdan adam doymur.

türkçə yoxsa azərbaycanca danışın. Qarışiq danışmağı qərara aldı, iki qohum dili bir-birinə qarışdırıb danışanda yaxşı alınır. Düşündü, önce sosial münasibətlərin nə demək olduğunu başa salsın, sonra onun türk dillərində hansı vasitələrlə ifadə olunduğu haqqında danışın. Birinci dəfə deyildi ki, İboş məruzə edəcəkdi. Heç təccübənmədi də...

Bir az keçmiş universitetin rektoru tədbirin keçirilməməsi barədə məlumat verdi. Elan etdi ki, yuxarıdan əmr gəldi ki, heç bir tədbir keçirilməsin.

Öslən qazax olan qız tələm-tələsik, həyecan içərisində iştirakçılar lazımlı əşyaları verdi... Tələbələr, müəllimlər, konqre iştirakçıları aşağıya-Toqat yoluna enirdilər. Rektorun sürücüsü İboşu «Dedeman» hotelinə gətirdi.

İboş Toqatı gəzir. Bir saat əvvəl üzlərə çilenən çiçkin yağış iri damallara çevrilmişdi. İnsanlar yollarda görünmür, göydən sel kimi tökülen ilkbahar yağışından daldalanmaq üçün haraya isə girmişdilər. Sürətlə əsən külək yağışın arasını bəzən kəsir, onu qucağına alıb xeyli aparır, sonra yenə geri qaytarırı.

Toqat şəhərinin sokaklarına gözəllik verən hələ aprel gəlməmiş ağappaq qar kimi çiçək açmış meyvə ağaclarının dibində oturub söhbətləşən, telefonları ilə şəkil çəkdirən cavan oğlan və qızlar az deyildi. İboş Yeşilçayın üstündəki əzəmətli körpüyə yaxınlaşdı, çayın üstə salınmış keçiddə dayandı. -Gəlib-gedən cavanlara, efəndim, benim fotomu da çekersinizmi?! Orta yaşlı bir adam memnuniyyətle, dedi. İboşun şəklini bir neçə dəfə çəkdi. İboşun telefondan çox

gər qız yoxdur?! İboşun qəlbində bir yeri dönya canlandı...

İboşun gözü divardakı «Tokatım» şeirinə sataşdı. Tez telefonuna şəklini çəkdi:

Düşman bir sıralar düştü hevesə
İlinde şəhitler yatar Tokatım
Milli bayramlarda sorsan herkese
Damarlar birlikte atar Tokatım.
«Mandayı» isteyen sesleri keçtin
Atatürk sevdin bağrına bastın
Türkün bayrağını semaya astın
Yurda göz dikene çatar Tokatım
Türklüğün qururu göklərə demiş
Önünde Hachilar ordular neymiş
Hepsi de karşında başını eğmiş
Öksürsen kaçmaya yeter Tokatım
Tarihte aslansın kürk bürünsen
Yücede kartalsın yerlere insen
Sınırda Mehmetsin söyle görünsen
Korkarlar daha da beter Tokatım (İbrahim Ağan Çubukçu)

Toqatda yaşayan insanların mədəni olmasına söz yoxdur. Burada azərbaycanlılar demək olar ki, o biri şəhərlərle müqayisədə çox azdır. Olanlar da müəllimlərdir, Toqal universitetlərində dərs deyirlər. Yad adımı o dəqiqə tanıırlar, «müsəfir» deyirlər. Bu an İboş gözünü uzaqda oynayan quşlara dikdi. Onlar bir-birini qovurdular... İboşun xəyalı qanadlanıb uçdu... Haradansa əsən külək yoluñ hər iki tərefində olan xırdaca kolların yarpaqlarını səsləndirir, həmin səs də sakitliyi pozurdu. Meyvə ağacının qolbudaqları isə talvar şəklinde tikilmiş hündür çalanın üstüne qalxaraq altına kölgə salımdı.

Yeşilirmağ (Yaşılirmağ) çayı Tokat şəhərini ortadan tən yarı bölür. Sakit axan bu çayın səsi əsla eşidilmir. Yaz aylarında dağlarda əriyən qarın və yağın güclü yağışın suyu axıb bu çaya qarışır, Yeşilirmağ keçilməz edir. Şəhərin böyük hissəsi çayın sağ sahilində, kiçik hissəsi isə sol sahilində yerləşmişdir. Şəhər ta qədimdən... dağının dibində salınmışdır. Dağın başında qədim qalalar, məscidlər görünürdü.

Göyün üzünə zülmət kimi çökmüş qara buludlar parça-parça olub bir-birindən aralındı. Səma güzgü kimi açıldı. Ulduzlar, çökəklərə töklüb səssizliyi dinleyen gölməçələrin içinde saygımcığı başladı. Ürəyinin acısını, kin və kəderini göz yaşları ilə soyudan analar kimi təbiət də gözündən axan iri damlaların və sənədlişənən qaralıq qalmağı belə istəmirdilər.

Birdən otağı bir səs büründü. Anons!

Anons!

Binamızda acele bir durum yaranmış, hamının 3-5 dəqiqə ərzində binanı tərk etməlisiniz. İboş yuxu görürən kimi özünü itirdi. - Bu nə olan işdir?

Tələm-tələsik özünü asansörə -liftə yetirdi, hamının aşağı düşdüyüünü gördü. Bəzi adamlar qorxudan əsim-əsim əsir, bəziləri isə deyib-gülürdülər. -Belə şəkər olur, efəndim -biri dirləndi.

Toqat canlı bir kültürdür, mədəniyyətdir. Sənki cənnətin küləkləri (rüzgarları) bu şəhərin üstündən əsib keçmişdir. Qədim Toqat torpaqları lap əzəldən vətən olma kimliyini qazanmışdı. Cənnət küləkləri bu torpağın şəhid övladlarının üstündən əsmişdi və yenə də əsməkdədir.

Toqatın deyimlərindən biri də

belədir: İnsan kendi işığıyla yaşar (yəni insan öz işığıyla yaşayar). İnsan hansı addımı atırsa, hiss etməlidir. Hər yerdə atıldığı addimin məsuliyyətini duymalıdır. Şəhidlərin qanı ilə Toqat torpaqları bir anlam, mənə qazanmışdır.

Gecə çox da qaranlıq olmadığına görə ucalıqlıdan baxanda Toqatın gur yanın işıqlarından onun doğrudan da dağların arasında yerləşdiyi apaydin görünürdü.

Axşamüstü idi, üfüqdə bulud pul kimi qızarmışdı. Qışın o soyuq günlərdən tek bir iz belə yoxdur. Toqata yağış, soyuq bir hava İboşun kefini pozdu. Dünənki havaya bax, bu günə bax.

Konqre Osmanpaşa universitetində təşkil olunmuşdu. «Dedeman» hotelindən universitetə dağların döşü ilə burula-burula xeyli yol uzanırdı.

İboş məruzəsini gözdən keçirdi. Zərafat deyil, 48 ölkədən gələn məşhur alimlərin qarşısında İboş da çıxış edədi. Məsuliyyət hiss elədi. Fikirləşdi.

Şəhərin

gər qız yoxdur?! İboşun qəlbində bir yeri dönya canlandı...

İboşun gözü divardakı «Tokatım» şeirinə sataşdı. Tez telefonuna şəklini çəkdi:

Düşman bir sıralar düştü hevesə
İlinde şəhitler yatar Tokatım
Milli bayramlarda sorsan herkese
Damarlar birlikte atar Tokatım.
«Mandayı» isteyen sesleri keçtin
Atatürk sevdin bağrına bastın
Türkün bayrağını semaya astın
Yurda göz dikene çatar Tokatım
Türklüğün qururu göklərə demiş
Önünde Hachilar ordular neymiş
Hepsi de karşında başını eğmiş
Öksürsen kaçmaya yeter Tokatım
Tarihte aslansın kürk bürünsen
Yücede kartalsın yerlere insen
Sınırda Mehmetsin söyle görünsen
Korkarlar daha da beter Tokatım (İbrahim Ağan Çubukçu)

Amma hamisinin istifadə etdiyi dil Anadolu insanının istifadə etdiyi qaynaq adlı bir dildir. Rəngli, axıcı, canlı xalq dialoqları, bunlar usta təhkiyəçilərin, o dövrün şair və yazarlarının anlatım özgürülüyü ilə fərqlənirdi.

Toqat ağızı. İboş biliirdi ki, bu yörələrin hər birinin konusduğu ağız var: Çorum-Çankırı yöreni ağızı, Toqat ağızı, Trabzon ağızı...

(Davamı var)

TOQAT SƏFƏRİ

da başı çıxmırı. Şəkilləri evinə də göndərə bilmədi.

Bir sürü (biz dəstə numerativindən istifadə edirik) qız köpünün üstündən keçilər, onlar bir-birlərini itəleyir, İboş baxıb gülüşdülər. İboş bahar gülərinə bənzəyən bu qızların güləşələrinin səbəbini öz geyimində gördü. İboşun geyimi çox da yaxşı deyildi. Kasıbılığın üz qara olsun, neçə illərdir ki, bir nimdaş paltonuñ içinde qalmışdı. O, xoş bir sima ilə gözaltı qızları süzdü. Qızlar isə ona baxmaq belə istəmirdilər.

Birdən otağı bir səs büründü. Anons! Binamızda acele bir durum yaranmış, hamının 3-5 dəqiqə ərzində binanı tərk etməlisiniz. İboş yuxu görürən kimi özünü itirdi. - Bu nə olan işdir?

Tələm-tələsik özünü asansörə -liftə yetirdi, hamının aşağı düşdüyüünü gördü. Bəzi adamlar qorxudan əsim-əsim əsir, bəziləri isə deyib-gülürdülər. -Belə şəkər olur, efəndim -biri dirləndi.

Toqat canlı bir kültürdür, mədəniyyətdir. Sənki cənnətin küləkləri (rüzgarları) bu şəhərin üstündən əsib keçmişdir. Qədim Toqat torpaqları lap əzəldən vətən olma kimliyini qazanmışdı. Cənnət küləkləri bu torpağın şəhid övladlarının üstündən əsmişdi və yenə də əsməkdədir.

Toqatlıların deyimlərindən biri də belədir: İnsan kendi işığıyla yaşar (yəni insan öz işığıyla yaşayar). İnsan hansı addımı atırsa, hiss etməlidir. Hər yerdə atıldığı addimin məsuliyyətini duymalıdır. Şəhidlərin qanı ilə Toqat torpaqları bir anlam, mənə qazanmışdır.

Bir qız tələbənin etirafı; -Efəndim, hata yapdım, bir azeri oglanla evləndim (oğlan burada magistratura oxuyur), amma təhsilimi davam etdirirəm. Bu tələbə qızın düşüncəsi İboşun xoşuna gəldi. Azərbaycanlı q